

ШИФР: нейропсихологічний підхід

Конкурсна робота на тему:
«НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ	
1.1. Роль сенсорного розвитку у формуванні психічних процесів.....	6
1.2. Нейропсихологічний підхід у роботі з дітьми дошкільного віку.....	10
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Методи оцінки сенсорного розвитку дітей дошкільного віку.....	14
2.2. Нейропсихологічні методи стимуляції сенсорного розвитку.....	21
2.3. Аналіз результатів формувального експерименту.....	22
2.4. Вплив нейропсихологічного підходу на сенсорний розвиток	27
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ.....	38

ВСТУП

Актуальність теми дослідження "Нейропсихологічний підхід до сенсорного розвитку дітей дошкільного віку" зумовлена сучасними викликами у сфері дитячої психології, освіти та медицини, де спостерігається зростання кількості дітей із затримками або порушеннями сенсорного розвитку. Сенсорний розвиток є основою для формування ключових психічних процесів – уваги, пам'яті, мислення та мовлення – і значною мірою визначає готовність дитини до подальшого навчання та соціальної взаємодії.

У дошкільному віці сенсорні навички розвиваються інтенсивно, закладаючи основи для когнітивного та емоційного розвитку. Однак недостатня стимуляція сенсорних систем або несприятливі умови розвитку можуть призводити до порушень у сприйнятті, що в подальшому ускладнює адаптацію дитини в навчальному середовищі. У цьому контексті нейропсихологічний підхід, який враховує особливості роботи мозку та нейропластичність, є важливим інструментом для ефективної діагностики та корекції сенсорних порушень.

Використання нейропсихологічних методик для розвитку сенсорної сфери дозволяє стимулювати певні ділянки мозку, відповідальні за сенсорні процеси, та досягти позитивних результатів навіть у випадках складних порушень. Дослідження впливу таких методів може зробити вагомий внесок у розробку нових програм і підходів до виховання та навчання дітей, що сприятиме їх гармонійному розвитку та підвищенню якості життя.

Нейропсихологічний підхід до сенсорного розвитку дітей дошкільного віку вивчався багатьма дослідниками, які акцентували увагу на різних аспектах цієї проблеми.

Серед сучасних українських науковців, які працюють у цьому напрямку, варто зазначити Н.С. Гавриш та її дослідження в галузі сенсорно-пізнавального розвитку дітей. В її роботах розглядається вплив ігрової діяльності та сенсорно-розвивального середовища на формування уявлень дошкільників про навколишній світ[5].

В.М. Князев – український нейропсихолог, відомий своїми дослідженнями в галузі нейропсихологічної діагностики та корекції у дітей. Він є автором посібників і методик, що використовують для оцінки та розвитку сенсорних функцій у дітей дошкільного віку. У цьому, його "Альбом нейропсихологічного обстеження"[17] містить стимулюючі матеріали для нейропсихологічного обстеження дітей та підлітків, що дозволяють відмітити особливості сенсорного розвитку та планувати відповідну корекційну роботу.

Таким чином, вивчення нейропсихологічного підходу до сенсорного розвитку дітей дошкільного віку є актуальним з точки зору забезпечення ефективної ранньої підтримки для дітей з особливими потребами, а також для профілактики можливих сенсорних порушень у майбутньому.

Мета дослідження – визначити ефективність нейропсихологічного підходу для стимуляції та розвитку сенсорних здібностей у дітей дошкільного віку, а також розробити рекомендації для використання нейропсихологічних методик у практиці роботи з дітьми для покращення їхнього сенсорного розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи сенсорного розвитку дітей дошкільного віку та його роль у загальному психічному розвитку дитини.
2. Дослідити особливості нейропсихологічного підходу до сенсорного розвитку та вивчити існуючі методи нейропсихологічної стимуляції.
3. Розробити і впровадити програму нейропсихологічних вправ, спрямованих на розвиток сенсорних навичок у дітей дошкільного віку.
4. Провести експериментальне дослідження впливу нейропсихологічних методів на сенсорний розвиток дітей дошкільного віку.
5. Проаналізувати результати експерименту, порівняти рівень сенсорного розвитку дітей до та після застосування нейропсихологічних методик.

6. Надати практичні рекомендації для фахівців (педагогів, психологів) та батьків щодо використання нейропсихологічного підходу у розвитку сенсорних навичок у дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – сенсорний розвиток дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – вплив нейропсихологічних методик на сенсорний розвиток дітей дошкільного віку.

Об'єкт і предмет дослідження спрямовані на вивчення особливостей сенсорного розвитку у дітей та ефективності нейропсихологічного підходу для покращення сенсорних здібностей, що є ключовим етапом психічного розвитку дошкільників.

Організація і база дослідження. Дослідження проводилось на базі Чернігівського дошкільного навчального закладу № 37 «Казка» Чернігівської міської ради Чернігівської області. У дослідженні брали участь 31 дитина старшого дошкільного віку, з них 14 дівчаток та 17 хлопчиків віком 5 – 6 років.

Апробація результатів досліджень. Опубліковані тези у збірнику XXIV Міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики» (26-28 листопада 2024 року) на тему: «Нейропсихологічний підхід до сенсорного розвитку дітей дошкільного віку».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Роль сенсорного розвитку у формуванні психічних процесів

Однією з основних проблем сьогодення є створення умов для своєчасного повноцінного фізичного, психологічного й духовного розвитку кожної дитини, формування її життєвих компетентностей. У зв'язку з цим одне з головних завдань педагога полягає в тому, щоб створити умови для самостійного розвитку дитини, прояву її особистісного потенціалу.

Сенсорний розвиток дитини – це розвиток її сприйняття й формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування у просторі, а також запах, смак тощо. Значення сенсорного виховання в ранньому й дошкільному віці важко переоцінити. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, накопичення уявлень про навколишній світ. Видатні зарубіжні спеціалісти в галузі дошкільної педагогіки (Ф. Фребель, М. Монтессорі, Ж.-О. Декролі), а також відомі представники дошкільної педагогіки та психології (С. Русова, О. Запорожець) справедливо вважали, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією з базових компетентностей дитини раннього та дошкільного віку [29, С. 286].

Формування сенсорної компетентності дитини дошкільного віку проходить через усі сфери та змістовні лінії як основа набуття реальних базових знань.

Роль сенсорного виховання в розвитку дітей дошкільного віку величезна: 9/10 усього їхнього розумового балансу є результатом діяльності органів чуття.

Органічною передумовою сенсорного розвитку є дозрівання аналізаторів. Проте, крім їхньої готовності, потрібен ще й сенсорний досвід, без чого неможливий розвиток орієнтування у властивостях і відношеннях предметів дійсності.

Сенсорний розвиток - це процес, під час якого інформація, що надходить до організму, організовується таким чином, щоб її можна було

використовувати в цільових діях. Кожна дитина, народжена на світ, залежна і беспорядна. Вимагає тривалого догляду. Кінцевим ефектом правильного психомоторного розвитку дитини буде: досягнення правильної позиції стоячи, точне маніпулювання почуттями, початок вербалізації своїх думок, вільне пересування, емоційна стабільність, набуття соціальних навичок, здатність концентруватися та навчатися, і, нарешті, готовність розпочати навчання в школі [32, С. 76].

Сенсорний розвиток є основою загального інтелектуального розвитку, оскільки саме через відчуття та сприймання дитина починає пізнавати навколишній світ. Пізнання починається з того, що дитина сприймає різні об'єкти та явища, а далі перетворює отримані образи в більш складні уявлення. Як відзначав О. Запорожець, систематичне знайомство з формами, кольорами, розмірами та іншими характеристиками предметів допомагає дитині створити в уяві певні "еталони". Опанування такими еталонами дає можливість співвідносити нові предмети з уже знайомими, знаходити для них правильні описи та місце серед інших речей.

Чуттєве сприймання відіграє особливо важливу роль у дошкільному віці, коли у дитини активно розвиваються органи чуття та накопичуються уявлення про світ. Тому саме в цей період надзвичайно важливо приділяти увагу сенсорному розвитку, який включає формування уявлень про форму, колір, розмір, розташування предметів у просторі та інші характеристики.

Сенсорний розвиток є важливим для будь-якої практичної діяльності людини. Він залишається значущим і після вступу до школи, а також відіграє ключову роль у дорослому житті. Сенсорний розвиток базується на роботі аналізаторів (органів чуття), які забезпечують багатосторонній зв'язок із навколишнім світом і підтримують активність людини. Саме сенсорний розвиток стає основою для логічного мислення, яке допомагає швидше накопичувати новий сенсорний досвід і вписувати його в систему знань та уявлень [30, С. 108].

Сенсорне виховання — це сукупність педагогічних впливів, що допомагають розвивати здатність дитини сприймати світ через відчуття і вдосконалювати її сприймання. У дошкільному віці сенсорне виховання має особливе значення, адже переважна частина знань про світ у дітей формується завдяки органам чуття.

Основні завдання сенсорного виховання включають:

- навчання дітей способам дослідження предметів та їхніх якостей;
- формування системи сенсорних еталонів (понять про форми, кольори, розміри тощо);
- розвиток уміння застосовувати ці еталони в самостійній діяльності.

Це допомагає дітям краще орієнтуватися у навколишньому світі та розвиває їхні пізнавальні здібності.

Сенсорний розвиток дошкільника включає дві взаємопов'язані сторони засвоєння уявлень про різноманітні властивості предметів і явищ та оволодіння новими діями, які дають змогу повніше та більш диференційовано сприймати світ [21, С.18-20].

У дошкільному віці відбувається зниження порогів чутливості (зорової, слухової та ін.). Зростає гострота зору, спроможність розрізняти відтінки кольорів, розвивається звуковисотний та фонематичний слух, відчуття дотику тощо. Усі ці зміни є наслідком того, що дитина оволодіває новими способами сприймання, які мають забезпечити обстеження предметів та явищ дійсності, їх різноманітних властивостей та взаємозв'язків[10,С.144].

Психологи виділяють кілька етапів засвоєння сенсорних еталонів у дошкільному віці:

Передеталонний період (від народження до 3 років): дитина помічає окремі характеристики предметів, які для неї важливі для безпосереднього використання.

Період предметних еталонів (до 5 років): дитина починає зіставляти властивості предметів з певними зразками, хоча ще прив'язана до конкретних предметів.

Етап усвідомлення еталонного значення якостей (від 5 років): дитина починає порівнювати якості предметів із загальновизнаними еталонами, наприклад, визначає холодну воду, прямокутний стіл або скляну лампочку.

Розвиток сприйняття відбувається через різні види діяльності, і кожен з них по-своєму сприяє вдосконаленню сенсорних процесів [22, С. 33-35].

Сенсорний розвиток тісно пов'язаний з мовленнєвими навичками, адже саме через сенсорні сприйняття дитина отримує перші слова і поняття, що формують її словниковий запас.

У розвитку сприймання дошкільників провідне значення має мова дітей. Називаючи ті чи інші ознаки предмета, дитина так само відділяє одну від одної, визначаючи словами стан предметів чи дії з ними, усвідомлює реальні відношення між предметами. Тому збагачення мови дитини словами-назвами якостей, ознак, станів предметів і відношень між ними – дуже важливий фактор розвитку осмисленого, цілеспрямованого сприймання [24, С. 20].

Розвинена сенсорика - основа для удосконалення практичної діяльності дитини. Зміни в організмі малюка відбуваються не самостійно, а в результаті того, що дошкільник оволодіває новими діями сприймання, спрямованими на обстеження предметів і явищ дійсності, їх різноманітних властивостей і відношень. У середині дошкільного віку у дитини виникає бажання розібратися у формах, порівняти, у чому їх схожість і відмінність з відомими їй предметами.

Отже, сенсорний розвиток дитини, з одного боку, має самостійне значення-отримання виразних понять про оточуючий світ, з іншого боку-складає фундамент загального розумового розвитку, що неможливо без опори на повноцінне сприйняття.

Сенсорний розвиток є ключовим елементом життєдіяльності особистості, оскільки ефективність будь-якої діяльності залежить від рівня сенсорного розвитку людини. Процес не втрачає своєї важливості з переходом цієї дитини до школи і зберігає свою роль всього цілого життя, адже через самі сенсорні системи людина взаємодіє з навколишнім світом [37, С. 39-40].

Чим більше розвинений сенсорний апарат дитини, тим більше різноманітних явищ вона здатна сприймати. Якщо мисленнєві механізми дитини добре розвинені, вона стає здатною не лише аналізувати та шукати інформацію, а й знаходити значення цієї інформації, інтерпретувати її, що допоможе їй краще розуміти себе та оточуючий світ. Формування і коригування таких умінь є основою сенсорного виховання, яке спрямоване на розвиток чуттєвих здібностей та їх інтеграцію з іншими видами діяльності, що дозволяє дитині більш ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

1.2. Нейропсихологічний підхід у роботі з дітьми дошкільного віку

В основному формування мозкової організації психічних процесів в онтогенезі відбувається від стовбурових і підкоркових утворень до кори головного мозку (знизу вгору), від правої півкулі мозку до лівої (справа наліво), від задніх відділів мозку до передніх (ззаду наперед). найвищим щаблем церебрального функціонального онтогенезу є низхідний контролюючий і регулюючий вплив від передніх (лобкових) відділів півкулі до субкортикальних структур [12,С.92-93].

Нейропсихологія дитячого віку - область нейропсихології, вивчає взаємозв'язок соціального функціонування (поведінки і навчання) дитини з формуванням його психічних функцій і особистості і з розвитком мозку в онтогенезі (індивідуальному розвитку, починаючи з народження) в нормі та патології, а також можливості використання цих знань для корекційно-розвиваючого навчання.

Останні десятиріччя відзначаються у всьому світі бурхливим зростанням досліджень і публікацій, аналізують нормальне і аномальне розвиток дітей і описують різні методи корекційно-розвиваючого навчання. Це пояснюється, з одного боку, загальною тенденцією демократизації суспільства, одним з найважливіших проявів якої є збільшення уваги до дитячої популяції. З іншого боку, психологів і педагогів у всіх країнах турбує зростання числа дітей з різними порушеннями здоров'я, соматично і фізично ослаблених, або без видимих медичних порушень, але відчувають труднощі навчання в дитячому

саду і масовій школі і (або) адаптації в сім'ї та школі. Це означає, що психічне і соціальне функціонування дитини не адекватне її психофізіологічним можливостям і потребам та (або) умовам середовища, тобто вимогам мікросоціального оточення.

Аналізуючи основи дитячої нейропсихології, важливо зрозуміти, що багато з узагальнень загальної нейропсихології не завжди можна застосувати безпосередньо до дітей. Дитяча нейропсихологія має свої унікальні особливості, вона ставить власні питання і вимагає нових обговорень та тлумачень.

Сучасна нейропсихологія розвивається в напрямку полікаузального аналізу, замінюючи монокаузальний підхід у розумінні спостережуваних явищ. Вона досліджує, як різні біологічні та соціальні чинники взаємодіють, визначаючи специфіку аномального розвитку кожної конкретної дитини.

Нейропсихологічний підхід у роботі з дітьми дошкільного віку зосереджується на розвитку та зміцненні когнітивних, моторних, емоційних і мовленнєвих функцій, враховуючи особливості роботи мозку дитини. В основі підходу лежить розуміння того, що кожен етап розвитку має свої критичні періоди, коли певні функції формуються найбільш інтенсивно.

Нейропедагогіка базується на класичних засадах педагогіки, психології, неврології, кібернетики і відображає особистісно-орієнтований підхід в освіті. Мета нейропедагогіки – на практиці оптимально і творчо вирішувати педагогічні завдання, використовуючи знання про індивідуальні особливості мозкової організації вищих психічних функцій. Нейропедагогіка досліджує нейропедагогічні системи, їхні властивості та процеси [40, С.264].

Вона складається з нейродидактики, нейропедагогічної діагностики, нейропедагогіки виховання, нейропедагогічної корекції та адаптації, нейропедагогічної організації освітнього процесу.

Психічний розвиток дитини є складним і тривалим процесом, який починається ще в утробі матері і триває впродовж усього раннього дитинства. Цей розвиток відбувається неодноразово і не синхронно – різні психічні функції

розвиваються в різний час і з різною швидкістю. Наприклад, в один момент може активно розвиватися певний аспект, як-от слух чи уявлення про простір, тоді як інші психічні функції залишаються стабільними або перебувають на етапі формування.

З часом ці різні аспекти розвитку синхронізуються, щоб створити єдину систему психічної діяльності, яка дозволяє дитині гармонійно і ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. У процесі цього розвитку важливу роль відіграє взаємодія між мозковими структурами і психічними процесами, що дає змогу дитині адаптуватися до світу і розвиватися в ньому.

Нейропсихологічний підхід у роботі з дітьми дошкільного віку – це систематична методика, яка враховує вікові особливості розвитку мозку і спрямована на гармонійний розвиток когнітивних, емоційних та моторних функцій. Важливо розуміти, що у кожної дитини мозок розвивається індивідуально, і саме нейропсихологічний підхід дозволяє знайти і зміцнити ті сфери, які потребують додаткової уваги [50, С. 32-34].

Можна виділити деякі основні завдання нейропедагогіки:

1. Вивчити нейропедагогічні механізми свідомості і поведінки навчальних груп; їх особистісні, суб'єктні і індивідуальні взаємини, а також принципи формування загального нейропедагогічного простору.

2. Дослідити ті об'єктивні психологічні явища і закони, які виникають як результат нейропедагогічного спілкування людей в умовах розв'язання єдиного освітнього завдання.

3. Проаналізувати закономірності нейропедагогічних процесів, структуру нейропедагогічного простору, що розвиваються під впливом спільної освітньої діяльності всіх її учасників.

4. Розробити і впровадити в освітню практику психодіагностичні і психокорекційні технології, що забезпечують підвищення ефективності професійної діяльності педагогів і психологів.

5. Забезпечення інклюзивної освіти для дітей з інвалідністю (можливість таких дітей вчитися у закладах освіти разом з іншими дітьми) [26, С.35].

Діагностика функціональних особливостей мозку є важливим етапом нейропсихологічного підходу в роботі з дітьми дошкільного віку. Вона допомагає виявити, як різні ділянки мозку працюють у взаємодії та впливають на психічний розвиток дитини, а також дозволяє визначити, чи є порушення в когнітивних чи сенсорних процесах.

Основи нейропсихологічного підходу:

1. Діагностика функціональних особливостей мозку.

Основні аспекти цієї діагностики включають:

Оцінка когнітивних функцій: Визначається, як дитина сприймає, запам'ятовує, обробляє і використовує інформацію. Це включає:

- пам'ять (наприклад, короткочасна, довготривала);
- увага (як дитина зосереджена на завданні);
- мовлення (розуміння, мовленнєвий розвиток);
- сприймання (зорове, слухове сприймання).

Оцінка моторних функцій: Оскільки рухова активність також пов'язана з функціонуванням мозку, нейропсихологічна діагностика включає вивчення дрібної та великої моторики. Це допомагає виявити порушення в координації рухів, що може свідчити про проблеми з нервовою системою.

Аналіз емоційного стану та соціальної взаємодії: Оцінка того, як дитина реагує на зовнішні подразники, її емоційні реакції, а також здатність до взаємодії з іншими людьми. Нейропсихологічний підхід дозволяє зрозуміти, які аспекти емоційного та соціального розвитку потребують корекції.

Спостереження за поведінкою та реакцією на різні стресові ситуації: Діагностика також охоплює вивчення реакцій дитини на стрес, нові ситуації або зміни в оточенні, що може допомогти визначити, чи є порушення в регуляції емоцій чи поведінки.

Мета діагностики — виявити, як різні функції мозку впливають на розвиток дитини, і зрозуміти, чи є які-небудь відхилення або проблеми, які потребують корекції. Це дозволяє розробити індивідуальні програми навчання та корекційної роботи, що сприяють оптимальному розвитку дитини.

Нейропсихологічна корекція допомагає дітям з порушеннями в розвитку когнітивних функцій (наприклад, порушеннями пам'яті, уваги) покращити їхню здатність до навчання та сприйняття навколишнього світу.

Дітям, які мають проблеми з емоційною регуляцією або соціальними навичками, корекція допомагає краще розуміти та виражати свої емоції, поліпшити взаємодію з іншими людьми.

Завдяки нейропсихологічній корекції дитина може навчитися компенсувати деякі порушення в роботі мозку, що допомагає їй адаптуватися до навчання та соціальних умов.

Корекція сприяє залученню дітей до активної участі в навчанні, що особливо важливо для дітей з порушеннями розвитку, адже це допомагає їм досягти більш високих результатів у процесі соціалізації та навчання.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методи оцінки сенсорного розвитку дітей дошкільного віку

Сформувати готовність до навчання у школі – означає створити передумови для успішного засвоєння дітьми навчальної програми. Одним із важливих показників сенсорного розвитку є наявність у дошкільників певних знань, умінь і навичок. Вивчати рівень готовності дітей до навчання у школі можна за допомогою групового або індивідуального обстеження. Показники готовності відображають загальний розумовий розвиток та спеціальну підготовку з сенсорного розвитку.

Завданням дослідження було визначити рівень сформованості уявлень про сенсорні еталони в дошкільників. У методичній літературі є значна кількість авторських методик, які дозволяють розвинути та діагностувати рівень сформованості уявлень дошкільників про сенсорні еталони. Розглянемо детальніше ті, які ми використовували в ході нашого дослідження.

Дослідження сенсорного розвитку дітей дошкільного віку передбачає вивчення особливостей сприйняття, обробки і інтеграції інформації від різних органів чуття: зору, слуху, дотику, нюху, смаку та рівноваги. Сенсорний розвиток є основою для розвитку більш складних когнітивних і моторних навичок, тому дослідження в цій галузі потребують спеціалізованої методології.

Основні етапи методології дослідження сенсорного розвитку:

Формулювання мети та завдань дослідження:

- визначення основних цілей (виявлення рівня розвитку сенсорної інтеграції у дітей дошкільного віку);
- встановлення конкретних завдань, як-от оцінка розвитку окремих сенсорних каналів, аналіз труднощів сенсорної інтеграції та вивчення зв'язку між сенсорним розвитком і когнітивними функціями.

Вибір контингенту дослідження:

- формується група дітей дошкільного віку, які будуть обстежуватися (діти від 5 до 6 років).

Для вивчення сенсорного розвитку застосовуються методи, що дозволяють детально оцінити рівень розвитку різних сенсорних систем:

- спостереження: використовується для відстеження поведінкових реакцій дитини на сенсорні стимули, вивчення її взаємодії з різними матеріалами та предметами;
- психодіагностичні методики: тести та вправи для оцінки реакцій на сенсорні стимули. Наприклад: тести на зорово-просторове сприйняття (дитина ідентифікує форми, кольори, оцінює розміри предметів); аудіальні тести: слухові завдання, які допомагають оцінити сприйняття різних частот звуків або реакцію на музику; тактильні завдання: дитині пропонують маніпуляції з різними текстурами матеріалів; сенсорні ігри: вправи з використанням сенсорних предметів – піску, води, тканин різної текстури, що стимулюють відчуття і сприйняття.

- опитувальники для батьків: анкети, які дозволяють зібрати додаткову інформацію про поведінку і реакції дитини в домашніх умовах.

Проведення дослідження та спостереження:

Під час виконання завдань фахівець оцінює, як дитина реагує на різні сенсорні стимули, як вона поводить себе у відповідь на зовнішні подразники.

Виконується тестування з різними завданнями, спрямованими на розвиток та оцінку кожного з сенсорних каналів.

Проводяться сенсорні ігри, щоб виявити, які канали дитина використовує найчастіше, а які – потребують додаткового розвитку.

Обробка та інтерпретація результатів:

Після проведення тестування та спостережень зібрані дані аналізуються, щоб виявити сильні і слабкі сторони сенсорного розвитку кожної дитини.

Виявляються закономірності між рівнем розвитку окремих сенсорних функцій та загальним рівнем когнітивного і моторного розвитку дитини.

Розробка рекомендацій та корекційних заходів:

На основі отриманих результатів складаються рекомендації для батьків та педагогів з приводу сенсорного розвитку дитини.

Для дітей, у яких виявлені труднощі сенсорної інтеграції, можуть розроблятися індивідуальні корекційні програми, спрямовані на розвиток слабких сенсорних каналів (наприклад, вправи для покращення тактильного або зорового сприйняття).

Діагностика сприймання кольору

Нами було проведено діагностичне обстеження експериментальної та контрольної груп на рівень сформованості сенсорного еталону – кольору (див. Додаток 1).

В діаграмі (Рис.2.1) видно, що в контрольній групі дітей, які виконали всі завдання було більше на 15%. Щодо виконання дітьми лише 3 діагностичних методик, то показники експериментальної групи були більше на 11%, дітей контрольної групи, які виконали 2 завдання було більше на 2%, а дітей, які виконали лише 1 завдання було більше в експериментальній групі, на 5%.

Тести на розрізнення дітьми колірних відтінків дали можливість з'ясувати здатність дітей розрізняти відтінки кольорів (див. Додаток 2) (Рис.2.1). Проведене обстеження виявило, що дітям дуже складно розрізняти кольори. Тільки 19% дітей експериментальної групи впорались зі всіма завданнями. Два завдання виконали на 2% більше дітей експериментальної групи. Не виконали завдання зовсім 50% дітей експериментальної групи. Діти мають слабо розвинутий колірний зір та здатність розрізняти насиченість колірного відтінку.

Провівши дослідження за методикою «Знайди предмет схожого кольору», ми дійшли висновку, що в експериментальній групі 68% із завданням, а 32% експериментальній групі – мали труднощі під час знаходження всіх предметів потрібного кольору. Деякі діти брали предмети та порівнювали зі зразком.

З орієнтуванням відносно власного тіла (див. Додаток 3) (Рис. 2.1)впорались майже всі діти експериментальної групи 68% групи, з орієнтуванням відносно предмету вже краще впоралась експериментальна група на 5%, з орієнтуванням серед близько розташованих предметів діти впорались на 10%(Додаток Б, таблиці 2.2.1 та 2.2.2).

У завданні на слухове сприймання *тест «Шуми»*(див. Додаток 4) (Рис. 2.1) дуже високий рівень показали більшість – 91% дітей експериментальної групи, високий рівень – 8% дітей (Додаток В, таблиці 2.4.1 та 2.4.2).

За методикою«*Вгадай за звуком»*(див. Додаток 4) (Рис. 2.1) ми отримали такі результати: в експериментальній групі: високий рівень – у 5% дітей, середній – у 38%, низький – у 48%, дуже низький –у 9% дітей.На слух діти дуже погано розрізняли звуки, які видавали предмети, виготовлені з різних матеріалів) (Додаток Г, таблиці 2.5.1 та 2.5.2).

Діагностика відчуттів за методикою «*Відгадай на дотик»* (для визначення рівня розвитку тактильних відчуттів) (див. Додаток 6) (Рис. 2.1) показала, що діти непогано орієнтуються в різних матеріалах та показали гарні результати.

Експериментальна група: дуже високий рівень – 2%, високий – 47%, середній – 51%. (Додаток Д, таблиці 2.6.1 та 2.6.2).

Досліджували смакові якості дітей за методикою *«Упізнай на смак»* (див. Додаток 7) (Рис. 2.1). Дослідження було спрямоване на оцінку здатності дошкільників розрізняти базові смаки та виявлення рівня розвитку їхніх сенсорних навичок. Діти правильно ідентифікували солодкий смак. Діти демонстрували високу впевненість у відповіді, оскільки цей смак найбільш звичний для них. Солоний смак діти плутали з кислим або гірким, що може свідчити про недостатній досвід смакової стимуляції (Додаток Є, таблиці 2.7.1 та 2.7.2).

Експериментальна група: дуже високий рівень – 17%, високий рівень – 29%, середній – 54%.

Діти проявили різний рівень впевненості у відповідях, що свідчить про індивідуальні відмінності у сенсорному сприйнятті.

Оцінювали рівень розвитку нюхових відчуттів у дітей дошкільного віку за методикою *«Понюхай і назви»* (див. Додаток 8) (Рис. 2.1), шляхом визначення їхньої здатності розпізнавати запахи знайомих продуктів і природних об'єктів.

Експериментальна група: дуже високий рівень – 41%, високий рівень – 39%, середній – 20%.

Діти дошкільного віку краще розпізнають знайомі запахи та ті, що зустрічаються в повсякденному житті.

Оцінювали рівень розвитку зорових відчуттів та здатність дітей розпізнавати та ідентифікувати геометричні фігури за допомогою методики *«Визнач форму кожної фігури»* (див. Додаток 9) (Рис. 2.1). Найкраще діти розпізнавали прості форми (кружечок, квадрат, трикутник), складніше фігури (ромб, багатокутник, конус) викликали труднощі через недостатній досвід сприйняття. Тривимірні фігури (циліндр, конус) були менш знайомі, що свідчить про потребу включення частіше таких об'єктів у навчальний процес (Додаток 3, таблиці 2.9.1 та 2.9.2).

Експериментальна група: високий рівень – 20%, середній – 42%, низький 31%, дуже низький – 7%.

Дослідити координацію рухів дошкільників та уявлень про сенсорний еталон – величину, дала можливість методика «Складання піраміди» (див. Додаток 10) (Рис. 2.1). З цією методикою діти експериментальної впорались найкраще (Додаток И, таблиці 2.10.1 та 2.10.2). Діти майже не потребували допомоги, бо складати пірамідку їх навчали ще з молодшої групи.

Краще із завданням впоралась експериментальна група - 82%.

Нами було проведено дослідження з методик сенсорного розвитку, де ми дослідили групу дошкільників старшого віку 31 дитину. Під час проведення обстеження діти були зацікавлені та мали інтерес під час виконання різних завдань. Всі діти мають нормальний розвиток та мали змогу виконувати всі завдання. Діагностування дітей проводилось в ігровій формі. Дітям було цікаво виконувати завдання, але дехто потребували підказок та допомоги під час виконання. Усі дані отримані в ході обстеження були занесені до таблиць «Діагностика сенсорних еталонів».

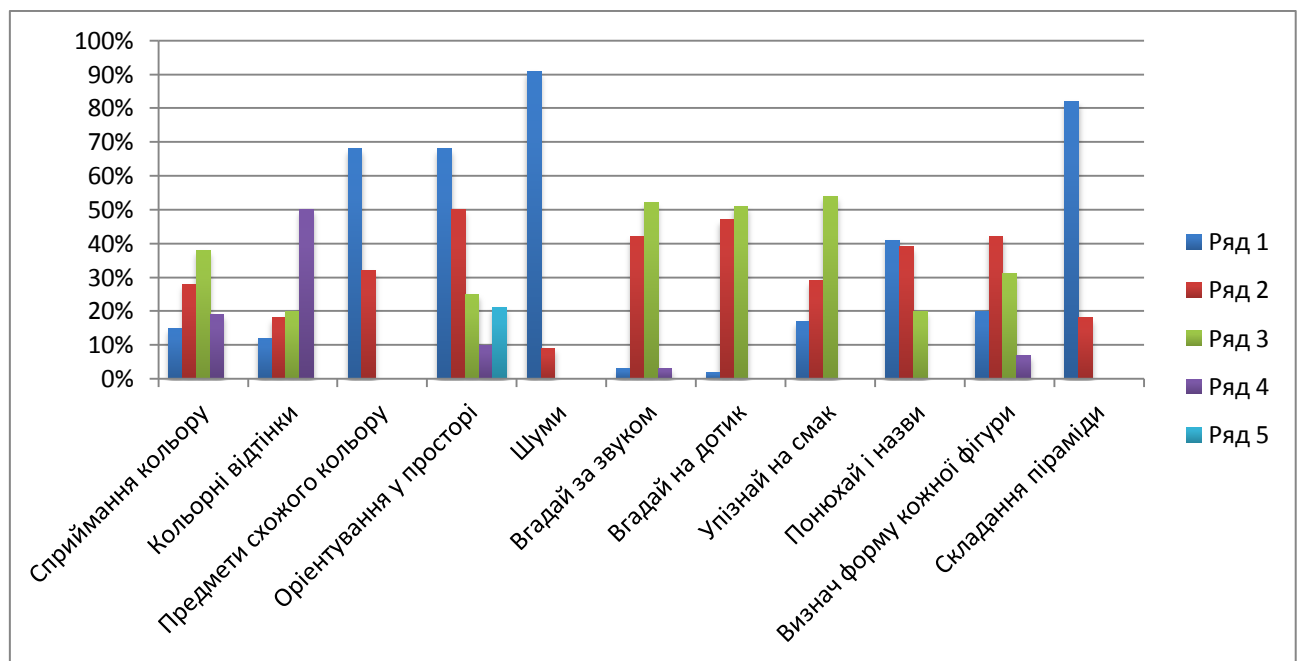

Рис. 2.1. Зведена таблиця констатуючого етапу експерименту

Детально описано інструменти й методики, спрямовані на визначення рівня розвитку сенсорних здібностей у дітей дошкільного віку. Зокрема, обґрунтовано використання тестування, спостереження та аналізу діяльності дитини як основних діагностичних підходів. Вибір методів забезпечує можливість оцінювання різних аспектів сенсорного розвитку: зорового,

слухового, тактильного, смакового та нюхового сприймання. Це дозволяє комплексно вивчати сенсорні еталони та їхній вплив на формування когнітивних і психоемоційних функцій.

Провівши всю діагностику, можемо дійти висновку, що не всі діти володіють сенсорними еталонами на достатньому рівні. Для того, щоб покращити результати знань дошкільників, а також практично оволодіти вміннями та навичками, необхідно проводити щоденну роботу саме на сенсорний розвиток за всіма напрямками і в цьому нам допоможе нейропсихологічний підхід.

Результати дослідження сенсорного розвитку дітей дошкільного віку свідчать про важливість формування сенсорних еталонів як основи для повноцінного розвитку пізнавальних процесів, таких як пам'ять, мислення та мовлення. Недостатній розвиток сенсорних здібностей може обмежувати когнітивні можливості дітей, ускладнюючи їхню підготовку до навчання у школі, зокрема у контексті розв'язання задач, що потребують чіткого орієнтування у просторових, зорових чи тактильних характеристик об'єктів. Аналіз рівня розвитку сенсорних відчуттів та їхнього впливу на подальші етапи формування психічних функцій вказує на необхідність впровадження системного підходу, що враховує індивідуальні особливості дітей.

В результаті проведеного діагностичного дослідження ми визначили, які сенсорні функції дитини потребують розвитку. На основі цих даних розробили програму для підтримки та розвитку сенсорного сприйняття, яка має сприяти гармонійному розвитку дитини і полегшувати її адаптацію до середовища та процесу навчання.

2.2. Нейропсихологічні методи стимуляції сенсорного розвитку
Нейропсихологічний підхід дозволяє глибше розуміти, як різні сенсорні системи пов'язані з роботою мозкових структур, що забезпечують їхню інтеграцію. Наприклад, розвиток зорових, слухових і тактильних еталонів пов'язаний із функціонуванням потиличних, тім'яних і скроневих відділів мозку.

Нейропсихологічний підхід дозволяє не лише оцінювати функціональний стан сенсорних систем, але й створювати цілеспрямовані програми, які стимулюють розвиток сенсорних еталонів через активацію певних мозкових структур, відповідальних за переробку сенсорної інформації.

Таким чином, результати дослідження стали основою для створення інноваційної програми, яка сприятиме гармонійному розвитку сенсорних еталонів у дошкільників, підвищуючи їхню здатність до навчання та адаптації у соціальному середовищі.

Програма, побудована на основі нейропсихологічного підходу, може забезпечити:

1. Систематичність – розвиток усіх сенсорних систем у логічній послідовності, від простого до складного.
2. Індивідуалізацію – адаптацію завдань до нейропсихологічного профілю дитини.
3. Інтегративність – поєднання роботи кількох сенсорних систем (зір, слух, дотик) для формування між сенсорних зв'язків.
4. Корекційну спрямованість – використання вправ, які стимулюють розвиток відстаючих сенсорних функцій.

Очікувальні результати впровадження програми:

1. Підвищення рівня сформованості сенсорних еталонів у дітей дошкільного віку.
2. Зростання когнітивної активності та поліпшення навичок орієнтування у просторі, розпізнання об'єктів.
3. Формування міцної основи для навчання у школі, зокрема для розвитку письма, читання та математики.
4. Зменшення кількості дітей із відхиленнями у сенсорному розвитку завдяки ранній діагностиці та корекції.

Таким чином, створення програми розвитку сенсорних еталонів, заснованої на нейропсихічному підході, є логічним продовженням дослідження, яке дозволяє перейти від оцінки поточного стану сенсорного розвитку дітей до

розробки практичних заходів для його вдосконалення. Це забезпечить гармонійний психофізичний розвиток дошкільників та їхню готовність до успішної адаптації у навчальному середовищі.

2.3. Аналіз результатів формувального експерименту

У даному розділі представлено результати аналізу змін у сенсорному розвитку дітей дошкільного віку, які відбулися внаслідок застосування нейропсихологічних методик.

Дослідження було спрямоване на визначення ефективності нейропсихологічного підходу у стимуляції сенсорних функцій, таких як: зорове, слухове, тактильне, смакове й нюхове сприймання. Використання розроблених методик дозволило не лише оцінити початковий рівень сенсорного розвитку, а й простежити динаміку його змін після застосування стимулюючих вправ.

На контрольному етапі дослідження відбувався порівняльний аналіз результатів формувального навчання в експериментальній групі. Основна мета на цьому етапі, полягала в дослідженні ефективності підібраних методів та прийомів сенсорного розвитку дітей експериментальної групи. Саме тому, на контрольному етапі ми порівнювали показники сформованості сенсорного розвитку дітей експериментальної групи та контрольної до та після проведеної навчально-корекційної роботи.

У ході експерименту була відзначена висока пізнавальна активність дітей, інтерес до вивчення властивостей предметів.

Результати показали, що досліджувані діти приділяли більше уваги новим фактам та інформації, частіше проявляли інтерес і допитливість, виконували завдання з позитивним настроєм, інтересом до діяльності та самозадоволенням. При цьому в результаті наших спостережень ми помітили, що у дітей зріс інтерес до невідомого. Вони активізуються в різних видах розумової діяльності.

Як бачимо, можна говорити про ефективність роботи, спрямованої на формування потреби у знаннях, допитливості, активності, що є свідченням

вищої міри сформованості у дітей старшого дошкільного віку пізнавального інтересу.

Для визначення ефективності застосованих методик використовувався порівняльний аналіз результатів, отриманих у контрольній та експериментальній групах:

Діти контрольної групи показали незначні покращення, що свідчить про природний розвиток сенсорних функцій у процесі навчально-виховної роботи.

Діти експериментальної групи, які брали участь у заняттях за нейропсихологічними методиками, продемонстрували помітно вищий рівень розвитку сенсорних здібностей у всіх досліджуваних сферах.

Аналіз отриманих даних підтвердив, що нейропсихологічні методики є ефективним інструментом для стимуляції сенсорного розвитку дошкільників.

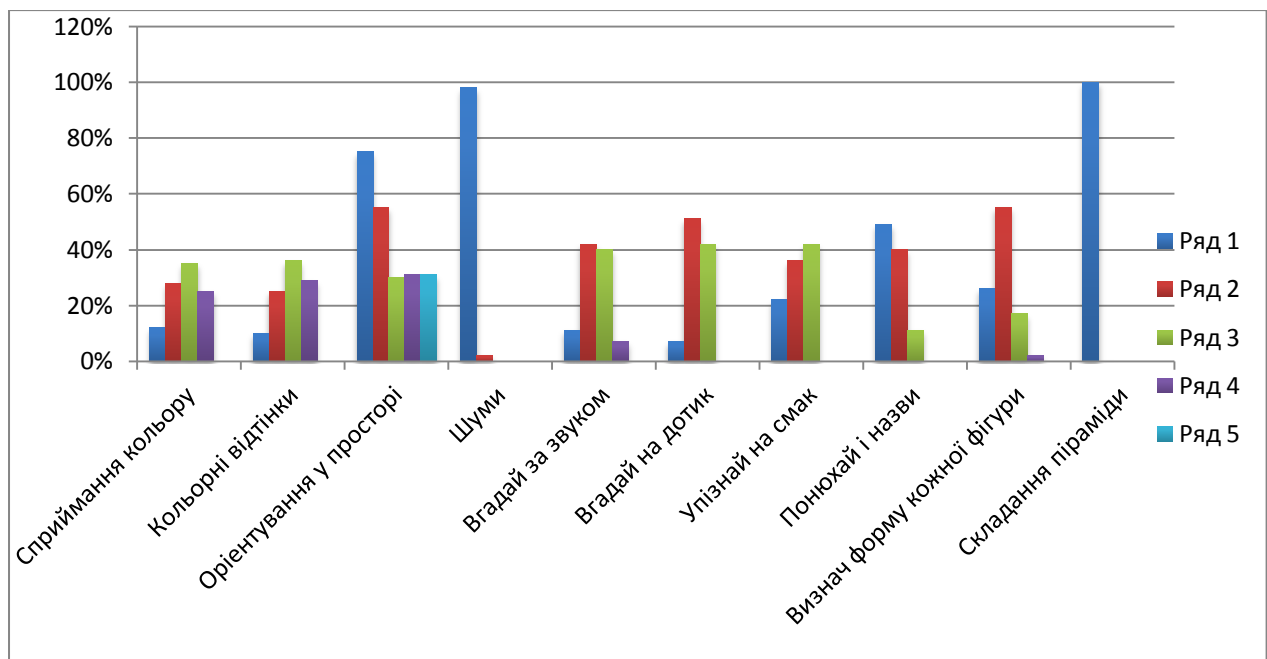

Рис. 2.2. Зведена таблиця контрольного етапу експерименту

Узагальнююча таблиця про формувальний експеримент у контрольній та експериментальній групах

Групи дітей	Рівень сформованості сенсорного еталону – кольору (кількість дітей, у %)											
	Завдання (1 зріз) А				Завдання (2 зріз) Б				Різниця між А і Б			
Експ	15	28	38	19	12	28	35	25	-3	0	-3	6

дітей	(кількість дітей, у %)											
	Рівні (1 зріз) А				Рівні (2 зріз) Б				Різниця між А і Б			
	дуже висок	вис	сер	низ	дуже висок	вис	сер	низ	дуже висок	вис	сер	низ
Експ	2	47	51	0	7	51	42	0	5	4	-9	0
Конт	0	53	44	3	0	55	44	1	0	2	0	-2

Групи дітей	Методика «Упізнай на смак» (кількість дітей, у %)									
	Рівні (1 зріз) А			Рівні (2 зріз) Б			Різниця між А і Б			
	дуже висок	вис	сер	дуже висок	вис	сер	дуже висок	вис	сер	
Експ	17	29	54	22	36	42	5	7	-12	
Конт	22	34	44	24	36	40	2	2	-4	

Групи дітей	Методика «Визнач форму кожної фігури» (кількість дітей, у %)											
	Рівні (1 зріз) А				Рівні (2 зріз) Б				Різниця між А і Б			
	вис	сер	низ	дуже низ	вис	сер	низ	дуже низ	вис	сер	низ	дуже низ
Експ	20	42	31	7	26	55	17	2	6	13	-14	-5
Конт	18	48	28	6	22	50	26	2	4	2	-2	-4

Групи дітей	Методика «Складання піраміди» (кількість дітей, у %)					
	Рівні (1 зріз) А		Рівні (2 зріз) Б		Різниця між А і Б	
	виконали	не виконали	виконали	не виконали	виконали	не виконали
Експ	82	18	100	0	18	-18
Конт	91	9	98	2	7	-7

Результати:

Кореляція між рівнем сенсорного розвитку дітей та використанням нейропсихологічних методик: у ході експерименту був виявлений статистично значущий позитивний кореляційний зв'язок між рівнем сенсорного розвитку дітей та використанням нейропсихологічних методик педагогами ($r = 0,74$, $p < 0,01$). Це свідчить про те, що діти, з якими активно працюють за допомогою нейропсихологічних методик, продемонстрували кращі результати в розвитку сенсорних функцій.

Різниця між групами дітей: Т-тест показав статистичну значущість відмінності між групами дітей, де одна група займалася за нейропсихологічними методиками, а інша — за традиційними педагогічними методами. Результати показали, що група, в якій застосовували нейропсихологічний підхід, продемонструвала кращі показники розвитку сенсорних здібностей ($t(40) = 4,21$, $p < 0,01$).

Вплив індивідуальних характеристик дітей на результат: Під час аналізу індивідуальних характеристик (вік, рівень розвитку та попередній досвід) не було виявлено статистично значущих зв'язків між цими особливостями та рівнем розвитку сенсорних здібностей дітей.

В окремих ходах експерименту були виявлені статистично значущі зв'язки між застосуванням нейропсихологічних методик та покращенням сенсорного розвитку дітей дошкільного віку.

Статистичний аналіз показав, що нейропсихологічний підхід є ефективним інструментом для розвитку сенсорних здібностей у дітей дошкільного віку, що підтверджує значущі відмінності в результатах між експериментальною та контрольною групами.

2.4. Вплив нейропсихологічного підходу на сенсорний розвиток

Застосування нейропсихологічних методик для сенсорного розвитку дошкільників демонструє позитивну динаміку у формуванні ключових сенсорних функцій, їх інтеграції та загальної адаптивності дітей. Аналіз змін, які відбулися з використанням результатів зазначених методик, заснованих на показниках показників до та після експериментального впливу.

Нейропсихологічні вправи спрямовані на активацію різних зон мозку, що відповідають за сприймання, обробку сенсорної інформації, та інтеграцію сенсорних систем у цілісну систему.

Нейропсихологічні вправи стимулюють координацію між правою та лівою півкулями мозку, що забезпечує ефективне опрацювання складних сенсорних завдань.

Виконання нейропсихологічних вправ вимагає від дітей концентрації, точності виконання завдань, а також швидкого перемикання між різними видами діяльності, що сприяє розвитку когнітивної гнучкості.

Нейропсихологічні вправи легко адаптуються до індивідуальних потреб кожної дитини. Це дозволяє ефективно працювати як із дітьми зі стандартним розвитком, так і з тими, хто має труднощі в сенсорному сприйнятті або затримки в розвитку.

Покращення роботи окремих сенсорних систем:

Зорова система

Нейропсихологічні вправи мають значний вплив на розвиток зорової системи, сприяючи підвищенню її функціональних можливостей.

Завдяки вправам на концентрацію зору, діти навчаються утримувати увагу на деталях зображення або предметів. Вправи зі спостереженням за руховими об'єктами покращують здатність до відстеження та фіксації погляду. Дошкільники починають більш точно визначати деталі об'єктів, такі як розмір, контури, текстуру. З'являється здатність до розпізнання складніших образів, що складаються з кількох компонентів.

Слухова система

Розвиток слухової системи у дітей дошкільного віку є компонентом їхнього сенсорного виховання. Нейропсихологічні вправи, спрямовані на стимуляцію слухових відчуттів, значно підвищують якість роботи цієї системи, а також сприяють формуванню основних когнітивних функцій.

Завдяки спеціальним вправам діти навчаються концентруватися на звуковій інформації, фільтруючи сторонні звуки. Збільшується тривалість зосередження на звуках або голосах.

Тактильна система

У дітей розвивається здатність визначати текстуру предметів (гладкий, м'який, твердий). Формується вміння розрізняти предмети за температурою (теплий, холодний) і вагою (легкий, важкий).

Після застосування нейропсихологічних вправ діти демонструють здатність швидше адаптуватися до нових предметів і завдань, які потребують тактильного сприйняття. Покращилось виконання завдань, пов'язаних із розпізнанням об'єктів за формою та текстурою, навіть без зорової підтримки.

Нюхова та смакова системи

Діти навчаються розпізнавати широкий спектр запахів (солодкий, кислий, гіркий, природний тощо). Розвивається здатність диференціювати схожі запахи, наприклад, різні аромати фруктів або спецій.

Розвиток нюхової та смакової системи у дітей дошкільного віку є компонентом сенсорного виховання, який сприяє збагаченню їхнього чуттєвого досвіду, формування культури харчування, розвитку мовленнєвих та когнітивних здібностей. Використання нейропсихологічних вправ дозволяє не тільки вдосконалювати розпізнання запахів та смаків, а й покращувати емоційний стан дітей, розвивати їхню спостережливість, асоціативне мислення та готовність до сприйняття нових вражень.

Проведені дослідження показали, що після регулярного виконання нейропсихологічних вправ:

- У дітей покращується точність і швидкість сенсорних реакцій.
- Зростає рівень інтеграції сенсорних функцій.
- Покращуються когнітивні показники, зокрема увага, пам'ять та сприйняття.

Діти, які регулярно виконують такі вправи, демонструють вищу адаптивність до нових умов, зростає їхня комунікативна активність. Вони

легше взаємодіють із однолітками та вихователями, що сприяє їхній соціалізації.

Нейропсихологічні вправи є ефективним засобом стимуляції сенсорного розвитку дошкільників. Вони сприяють гармонійному розвитку окремих сенсорних функцій, їхній інтеграції, а також позитивно впливають на когнітивну сферу та емоційний стан дітей. Це робить нейропсихологічний підхід цінним інструментом для практичного застосування в дошкільній освіті.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі визначено, науково обґрунтовано й експериментально апробовано психологічні умови сенсорного розвитку дітей старшого дошкільного віку за допомогою нейропсихологічного підходу.

1. За допомогою теоретичного аналізу літературних джерел з'ясовано, що дошкільний вік є найбільш сприятливим для вдосконалення діяльності органів чуття, одержання уявлень про довкілля, а отже сенсорного виховання дітей, спрямованого на забезпечення їх повноцінного сенсорного розвитку. Визначено, що використання нейропсихологічних вправ в роботі з дітьми сприяє накопиченню сенсорного досвіду дітей, розвитку цілеспрямованості й усвідомленості їх сприйняття, готує дітей до узагальнення якостей і властивостей обстежуваних предметів та формування чітких уявлень про них. Суть сенсорного виховання складає сенсорний розвиток дитини, який розглядається найбільшою мірою в аспекті теорії розвитку сприймання, як формування та удосконалення перцептивних дій. Формування ж перцептивних дій передбачає опанування перцептивних операцій (дій обстеження) відповідно до засобів (знарядь) – сенсорних еталонів, за допомогою яких виявляються властивості та особливості об'єктів та завдань (пошук, виявлення, розрізнення, ідентифікація тощо).
2. У результаті проведеного емпіричного дослідження сенсорного розвитку, як сформованості перцептивних дій, відповідно до їхньої структури (завдання,

засоби, операції), змісту складових та показників, механізмів та рівнів сприймання кольору, форми, величини предметів і явищ дійсності у більшості дітей виявлено достатній рівень сенсорного розвитку. Сенсорний розвиток є основою для формування пізнавальних процесів, мовлення, координації рухів та соціальної адаптації дітей дошкільного віку. Він забезпечує здатність дитини взаємодіяти з навколишнім середовищем, аналізувати отриману інформацію та будувати на її основі поведінкові стратегії. У цьому віковому періоді сенсорні функції проходять інтенсивне формування, тому стимуляція цих процесів має ключове значення для подальшого успішного розвитку дитини.

3. Нейропсихологічний підхід до сенсорного розвитку дітей забезпечує цілеспрямовану роботу над удосконаленням сенсорних функцій через вправи, які активують міжпівкульну взаємодію, стимулюють формування нейронних зв'язків та покращують обробку сенсорної інформації. Це дозволяє компенсувати недостатність у розвитку окремих функцій і гармонізувати загальний розвиток.
4. Застосування нейропсихологічних методик в експериментальній групі дітей дошкільного року призвело до значного покращення таких показників:
 - зорового сприймання;
 - слухового сприймання;
 - зорово-моторної координації;
 - Здатність до інтеграції інформації з різних сенсорних каналів, що позитивно впливало на їхню здатність швидко орієнтуватися в завданнях.
5. Порівняльний аналіз результатів показав, що у дітей контрольної групи які не проходили нейропсихологічну стимуляцію, позитивні зміни були значно менш вираженими. Вони демонстрували мінімальні позитивні зміни, які відбулися за рахунок природного розвитку дитини та стандартної освітньої програми. Таким чином діти, які пройшли нейропсихологічної стимуляції, показали прогрес у розвитку ключових

сенсорних функцій. У контрольній групі ці зміни були розрізненими, а рівень сенсорної інтеграції залишався нижчим. Це підкреслює високу ефективність нейропсихологічного підходу для системного розвитку сенсорних здібностей у дошкільному віці.

Проведене дослідження підтвердило ефективність нейропсихологічного підходу, як засобу стимуляції сенсорного розвитку дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айрес Е. Сенсорна інтеграція та дитина / Е. Айрес. – Нью-Йорк: Уорнер, 1979. 290 с.
2. Бондар, Т. І. Сенсорний розвиток дошкільників у контексті сучасної освіти. Освіта і суспільство. 2020, № 3. С. 15–20.
3. Васильєва, Г.А. Використання інтерактивних технологій для сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. Інноваційні технології в освіті. 2018, № 5. С. 47–52.
4. Вітковська Н.В. Нейрологопедія: сучасний підхід до сучасних дітей // Методичні рекомендації. Луцьк, 2022. 61 с.
5. Гавриш Н.В. Сенсорно-пізнавальний розвиток дошкільників у контексті ігрової діяльності та сенсорно-розвивального середовища /Н. В. Гавриш // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. д. Ушинського. 2020. № 4 (134). С. 45–52.
6. Гончаренко Н.І. Сенсорне виховання як складова готовність дітей до школи. Дошкільна педагогіка і психологія. 2019, № 1(9). С. 32–37.
7. Гриньова В.М., Дубова, Н.О. Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку: діагностичний підхід. Наукові записки Харківського педагогічного університету. 2017, № 21 С. 53–59.
8. Денисенко, В. А. Методи оцінки сенсорного розвитку дітей дошкільного віку /В. А. Денисенко. Київ: Вища школа, 2015. 215 с.
9. Дуткевич Т.В. Дитяча розвивально-корекційна психологія. Модульний навчальний посібник для студентів внз. Київ: центр учбової літератури, 2021. 304 с.
10. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч.пос. Київ: Центр учбової літератури, 2021. – 392 с.
11. Жучковська В.І. Нейробум. Корекційні-розвиткова програма. Дунаївці, 2023. 114 с.
12. Забарний В.В., Шевченко І.О. Основи нейропсихології: Навчальний посібник. Київ: Освіта. 2020. 385 с.

13. Забрамна С.Д. Діагностика розвитку сенсорних еталонів у дітей дошкільного віку /С. д. Забрамна. Харків: ХНУ, 2016. 158 с.
14. Катаєва О.О. Оцінка сенсорного розвитку дітей дошкільного віку / О.В. О. Катаєва. Львів: ЛНУ, 2018. 200 с.
15. Кінезіологічні вправи, як засіб розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Збірка. Дніпро, 2022. 28 с.
16. Князєв В.М. Нейропсихологічна діагностика: практичний посібник із проведення обстеження дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Київ: ДІА, 2023. 240 с.
17. Князєв В.М., Рубель Н.Г., Альбом для нейропсихологічного обстеження дітей та підлітків». К.: ДІА, 2019. 246 с.
18. Коваль І.О. Моделі сенсорного виховання дітей дошкільного віку. Дошкільне виховання і сучасність. 2020, № 6. С. 28–34.
19. Король Т.П. Нейропсихологічні аспекти розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку. Педагогічна наука і практика. 2018, № 3. С. 22–26.
20. Кравченко Л.С. Методологічні підходи до сенсорного виховання в дошкільних закладах. Інновації в освіті. 2021, № 4 (23) С. 45–50.
21. Кривоніс М.Л., Дроботій О.Л. Сенсорний розвиток: з досвіду роботи 5-6 (7) років. Харків: Видавництво «Ранок», 2012. 256 с.
22. Кучеренко, О.В. Значення сенсорного розвитку для формування когнітивних навичок у дітей. Психолого-педагогічні аспекти виховання дітей дошкільного віку. 2019, № 1(5). С. 33–38.
23. Лазарович Н.Б., Чупахіна С.В. Логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку: методичні рекомендації/ Івано-Франківськ, 2015. 90 с.
24. Лисенко І.О. Інтеграція сенсорного виховання в програму дошкільної освіти. Педагогічні науки: теорія і практика. 2017, № 2(12). С. 19–24.
25. Макаренко О.М., Яшна О.П. Теоретичне обґрунтування застосування нейрофітнесу як методу дитячої нейропсихокорекції. Психологічне здоров'я. 2018. № 1. 82-91 с.

26. Макарова О.В. Нейропсихологічні основи сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. Психологія і педагогіка: методика та проблеми практичного застосування. 2017, № 3(12). С. 35–42.
27. Максименко Д.С. Розвиток розумової діяльності дітей дошкільного віку. Практична психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 192 с.
28. Мачинська Н.І. Впровадження ігрових технологій навчання у практику підготовки майбутніх магістрів. Наукові праці (Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»). Сер.: Педагогіка. 2011. Т. 158. Вип. 146. С. 18–22.
29. Машкіна Л.А. Історіографія педагогічної системи Фрідріха Фребеля. К.: Педагогічний дискус. Вип. 15, 2013. 460 с.
30. Мороз А.С. Особливості організації сенсорного розвитку у закладах дошкільної освіти. Педагогічний альманах. 2019, № 44. С. 108–112.
31. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи. Київ: «Освіта», 2020. 392 с.
32. Назаренко О.П. Сенсорне виховання як основа розвитку пізнавальної активності у дошкільників. Науковий вісник Черкаського національного університету. 2016, № 15. С. 75–80.
33. Новик Л.А. Використання сенсорних тренажерів у роботі з дітьми дошкільного віку. Сучасна дошкільна освіта: виклики і перспективи. 2020, № 4. С. 41–46.
34. Остапенко М.С. Педагогічні підходи до розвитку сенсорної сфери дошкільників. Проблеми сучасної освіти. 2018, № 3(14). С. 18–24.
35. Павелків Р.В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. / Р.В. Павелків, О.П. Цигапало – Київ: «Центр учбової літератури», 2021. 296 с.
36. Палій А.А. Діагностика рівня розвитку сенсорних еталонів дітей дошкільного віку / А.В. А. Палій. Київ: Просвіта, 2017. 180 с.

37. Підгурська О.Ю. Сенсорне виховання у контексті розвитку інтелектуальної сфери дітей дошкільного віку. Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Педагогіка. 2019, № 4. С. 39–44.
38. Поліщук С.А. Методичний довідник з психодіагностики: навчально-методичний посібник. Суми: Університетська книга, 2024. 437 с.
39. Приклади кінезіологічних вправ: <https://krasnokutsk.irc.org.ua/news/17-52-37-07-04-2020/>
40. Радько Т.М., Прядко Л.О. «Нейропсихологічний підхід у корекції мовлення дітей з тяжкими порушеннями мовлення». Суми, 2021. С. 263-268.
41. Резнікова С.О. Особливості використання нейропсихологічного підходу у корекційній роботі з дошкільниками. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психологія. 2019, № 4(18). С. 22–30.
42. Романенко А.В. Використання сенсорних ігор у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Корекційна педагогіка і психологія. 2021, № 1(11). С. 55–60.
43. Савчук Т.В. Інтеграція сенсорного розвитку у діяльність дошкільних закладів освіти. Освітні інновації. 2020, № 2. С. 29–35.
44. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Нейропсихологічний підхід у діагностиці дітей дошкільного віку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2017, № 2(39) С. 67–73.
45. Сидоренко Л.М. Роль сенсорного виховання у формуванні готовності дітей до шкільного навчання. Дошкільна освіта України: виклики сьогодення. 2018, № 4. С. 17–22.
46. Стребельова Є. А. Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку: діагностика та корекція. Одеса: ОНУ, 2019. 220 с.
47. Струк Н.А. Сенсорний розвиток як складова дошкільної освіти: сучасні підходи. Освіта і розвиток. 2020, № 1. С. 48–52.

- 48.Ткаченко Н.С. Сенсорне виховання дітей раннього віку: методичний підхід. Науковий журнал «Педагогічні науки». 2019, № 7 С. 44–49.
- 49.Федорович А.В. Особливості ознайомлення дітей з кольором у системі сенсорного виховання Марії Монтесорі. Київ: Молодь і ринок, 2016. № 9 С. 53-57.
50. Чабан О.С. Нейропсихологія/ О.С. Чабан, М.М. Гуменюк, В.А. Вербенко. Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2014. 92 с.
- 51.Шаповалова О.О. Використання методів сенсорного виховання у роботі з дітьми дошкільного віку. Педагогічна практика і досвід. 2021, № 1 С. 51–56.
52. Шевченко І.М. Сучасні технології сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. Інноваційна педагогіка. 2020, № 10 С. 62–67.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Приклади методик для дослідження сенсорного розвитку

1. Діагностика сприймання кольору

Підготовка до дослідження

Зробити кружечки діаметром 3 см, зафарбовані в основні й додаткові кольори та їхні відтінки (кількість кружечків та їх колір залежить від віку дитини); коробочки таких самих кольорів і відтінків; 4 карти розміром 25х10 см., що поділені на 10 квадратів. На першій картці наклеїти кружечки основних кольорів, на другій - додаткових, на третій – відтінки кольорів, четверта картка – чиста.

Проведення дослідження

Експеримент проводиться індивідуально з дітьми 5-6 років і складається з 4 серій, інтервал між якими – 1 день. Кожна серія складається із 3 підсерій, що різняться за змістом матеріалу (основні кольори та їхні відтінки).

Таблиця 2.1

Особливості сприймання кольорів

	ПІБ	Вибір кольору за наочним взірцем	Розташування кольорів за наочним взірцем	Вибір кольору при називанні його дорослим	Самостійне називання кольору

Перша серія

Перед дитиною кладуть коробки, дають набір кружечків (по 5 штук кожного кольору) і просять розкласти їх у коробках відповідно до їхнього кольору. При цьому не називають колір.

Друга серія

Дитині дають набір кружечків (по 5 штук кожного кольору), показують картку-взірець і просять розкласти кружечки так само, як на взірці.

Третя серія

Дитині дають 5 кружечків різного кольору. Потім називають колір і просять її знайти кружечки такого самого кольору.

Четверта серія

Дитині дають 5 кружечків різного кольору і просять назвати колір кожного. Якщо дитина називає кружечки близьких кольорів однаково, то її просять сказати, чи однакові вони за кольором.

Обробка даних

Складають 3 таблиці, які містять дані щодо сприймання основних, додаткових кольорів та їхніх відтінків. На основі цього роблять висновки про вікові особливості сприймання кольору в різних ситуаціях.

Кількісні результати заносять в таблицю 2.1 [36, с. 149-150].

Додаток 2

Тести на розрізнення дітьми колірних відтінків

Методика 1. Дитині пропонують 7 карток одного кольору (Рис. 2.1.), але різні за світлістю (колірною насиченістю). Необхідно розкласти їх по порядку від найтемнішого до найсвітлішого.

Рис. 2.1. Картки одного кольору

Методика 2. Дитині пропонують 10 карток зеленого кольору (Рис. 2.2.) з різним ступенем насиченості в ньому жовтого відтінку. Необхідно також розкласти картки по порядку, від менш жовтих, до більш жовтих.

Рис. 2.2. Картки зеленого кольору

Методика 3. Серед 10 карток різного кольору (Рис. 2.3.) необхідно вибрати тільки ті, які мають зелений відтінок (наприклад, сіро-зелені, синьо-зелені, жовто-зелені та ін.)

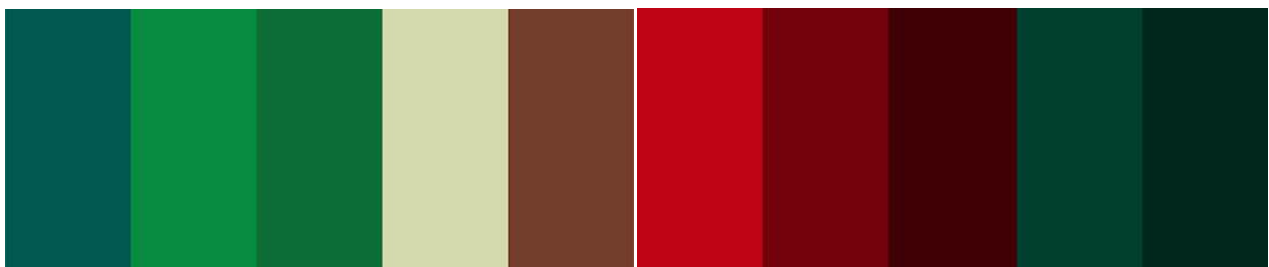

Рис. 2.3. Картки різного кольору

Оцінка результатів: чим більша точність розкладки кольорів, тим вища здібність до сприймання кольорів у дитини.

Ці здібності піддаються тренуванню при відсутності порушень зору[36, с. 151-152].

Методика 4. «Знайди предмет схожого кольору» (методика Л.А.Венгера)

Мета: перевірити практичні уміння розрізняти кольори за допомогою зіставлення предметів.

Обладнання: іграшки різного кольору, всіх кольорових спектрів.

Процедура обстеження: дитині пропонується іграшка та завдання знайти всі предмети, які мають такий колір як іграшка, яка знаходиться у дитини [29, с. 47].

Додаток 3**Діагностика просторових уявлень*****Підготовка дослідження***

Підібрати 5 іграшок (наприклад, лялька, зайчик, мишка, качка, лисиця) і малюнок із зображенням 9 предметів, які розташовані стовпчиком по 3; аркуш паперу в клітинку, олівець.

Проведення дослідження

Дослідження проводяться індивідуально. Дитині пропонують виконати такі завдання.

1. Показати праву, ліву руку і ногу, праве і ліве вухо.
2. На столі перед дитиною розкладають іграшки таким чином: в центрі – мишка, справа - качка, зліва – зайчик, спереду – лялька, позаду – лисиця і просять відповісти на питання розташування іграшок: «Яка іграшка між качкою і зайчиком? Яка іграшка стоїть перед мишкою? Яка іграшка стоїть зліва від мишки? Яка іграшка справа від мишки?»
3. Дитині показують малюнок і запитують про розташування предметів: «Яка іграшка намальована всередині, зверху, знизу, в правому верхньому куті, в лівому нижньому куті, в правому нижньому куті?»
4. Дитину просять на аркуші паперу в клітинку намалювати в центрі – коло, зліва – квадрат, вище кола – трикутник, нижче – прямокутник, над трикутником – 2 маленьких кола, під трикутником – маленьке коло. Завдання дитина виконує послідовно.
5. Іграшки розташовують зліва, справа, спереду і позаду дитини на відстані 40-50 см. від неї, пропонують розповісти, де яка іграшка стоїть.
6. Дитині пропонують стати в центрі групової кімнати і розповісти, що знаходиться зліва, справа, спереду, ззаду від неї.

Обробка даних

Підраховують показники правильності виконання завдань у відсотках. Результати оформлюють у таблиці. Визначають, як залежить особливості

сприймання простору з точки зору відліку, віддаленості об'єктів від дітей [36, с. 156-157].

Таблиця 2.2

Просторові уявлення у дітей

	ПІБ	Орієнтування на власному тілі	Орієнтування відносно себе	Орієнтування відносно предмету

Таблиця 2.3

Визначення просторового розташування рівновіддалених предметів

№	ПІБ	Орієнтування серед близько розташованих предметів	Орієнтування у груповій кімнаті

Додаток 4

Слухове сприймання

Тест «Шуми»

(слухове розрізнення; 6-й субтест з американської методики

«Давайте подивимося на дитину» 1973 рік, Нью-Йорк)

Дитині пропонують прослухати записи з різними реальними звуками. При цьому вона повинна ототожнити лежачі перед нею картинки з тими шумами які буде чути: плач дитини, шурхіт газети, звуки води, що капає з крана, квакання жаби.

Висока точність відповідей говорить про гарне слухове розрізнення у дитини [36, с. 171].

Підсумки оформлюють у таблицю.

Таблиця 2.4.

Зведена таблиця результатів дослідження за тестом «Шуми»

№	Респондент	Плач дитини	Шурхіт газети	Звуки води, що капає з крана	Квакання жаби

Додаток 5

Методика «Вгадай за звуком»**(для визначення рівня розвитку слухових відчуттів)**

Розставлено на столі ряд предметів з різноманітних матеріалів: дерева, скла, металу, пластмаси, гуми; підготовлена дерев'яна паличка.

Інструкція дитині

«Подивись, на столі лежать предмети, виготовлені з різноманітних матеріалів. Послухай, як звучать ці предмети, якщо постукати по них дерев'яною паличкою. А зараз я постукаю ще раз, а тобі потрібно із заплющеними очима відгадати, по яких предметах я буду стукати.

Оцінювання результатів

Оцінки виставляються в балах (2 бали за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку дотикових відчуттів

10 балів – дуже високий

8-9 балів – високій

4-7 балів – середній

2-4 бали – низький

0-1 бал – дуже низький

Результати заносять в таблицю[35, С.141-142].

Таблиця 2.5.

№	Респондент	дерево	скло	метал	пластик	гума

Методика «Відгадай на дотик»

Розкладені на столі предмети виготовлені з різноманітних матеріалів: дерева, металу, тканини, паперу, гуми, пластмаси, скла, соломи, каменю, глини.

«Подивись, на столі розкладені предмети, виготовлені з різноманітних матеріалів. Тобі із заплученими очима потрібно доторкнутися пальцями до цих предметів і відгадати, із чого вони виготовлені.

Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

10 балів – дуже високий

8-9 балів – високій

4-7 балів – середній

2-4 бали – низький

0-1 бал – дуже низький

Результати заносять у таблицю.

Таблица 2.6.

[illegible]

(для визначення рівня розвитку смакових відчуттів)

Інструкція дитині

Оцінювання результатів

Висновки про рівень розвитку дотикових відчуттів

0-1 бал – дуже низький

Таблица 2.7.

[illegible]

Додаток 8

Методика «Понюхай і назви»**(для визначення рівня розвитку нюхових відчуттів)**

Підготовлене: огірок, кріп, цибуля, апельсин, хвоя.

Інструкція дитині

«Подивись, на тарілочці лежать фрукти, овочі, трави. Вони дуже запашні і корисні – використовують їх для приготування різних страв. А зараз тобі із заплющеними очима потрібно понюхати і впізнати за запахом ці овочі, фрукти та трави, назвати їх і пояснити чим один запах відрізняється від іншого.

Оцінювання результатів

Оцінки виставляються в балах (2 бали за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку дотикових відчуттів

10 балів – дуже високий

8-9 балів – високій

4-7 балів – середній

2-4 бали – низький

0-1 бал – дуже низький

Результати заносять у таблицю.

Таблиця 2.8.

№	Респондент	огірок	кріп	цибуля	апельсин	хвоя

Додаток 9

Методика «Визнач форму кожної фігури»

(для визначення рівня розвитку зорових відчуттів)

Перед дитиною лежать малюнки різноманітних фігур: кружечок, квадрат, трикутник, циліндр, прямокутник, ромб, багатокутник, конус, овал. (Рис. 2.4.) Приготовані відповідні фігури.

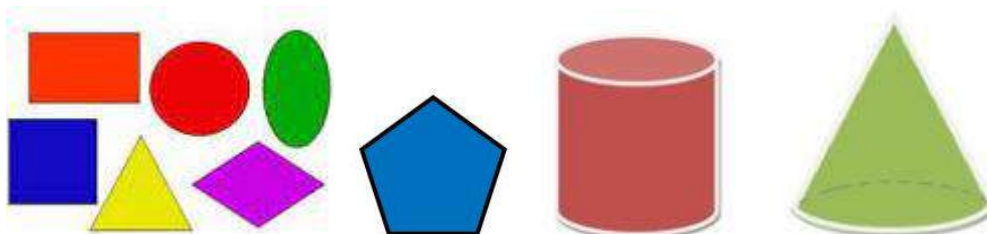

Рис. 2.4. Фігури

Інструкція дитині

«На столі лежать малюнки різноманітних фігур. Я тобі буду показувати фігури по черзі, а тобі потрібно назвати фігуру і відшукати таку ж саму серед тих, що знаходяться перед тобою».

Оцінювання результатів

Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку дотикових відчуттів

10 балів – дуже високий

8-9 балів – високій

4-7 балів – середній

2-3 бали – низький

0-1 бал – дуже низький

Результати заносять у таблицю [35, С. 139-142].

Таблиця 2.9.

[illegible]

Додаток 10

Еталон розмір

Методика «Складання піраміди» (С.Д. Забранна, О.В. Боровик)

Мета: дослідити координацію рухів дошкільника, сформованість уявлень про величину.

Обладнання: піраміда з 10 елементів (Рис. 2.5.).

Рис. 2.5. Піраміди

Процедура обстеження: дитині дається інструкція: «розташуй елементи так, щоб побудувати піраміду від найбільшого до найменшого».

Результати заносять у таблицю.

Таблиця 2.10.

№	Респондент	виконано	не виконано

Під час виконання завдання дитиною, необхідно спостерігати за діями дитини, як саме сформовані уявлення про величину предметів. Якщо у дитини виникають труднощі, то педагог надає рекомендації та допомагає [35, с.101].

Додаток А
Таблиця 2.1.1.

**Особливості сприймання кольорів
(до експерименту)
експериментальна група**

№	Респондент	Вибір кольору за наочним взірцем	Розташування кольорів за наочним взірцем	Вибір кольору при називанні його дорослим	Самостійне називання кольору
1	Аліса Б.	+	-	+	-
2	Денис В.	+	-	-	-
3	Аліна Д.	+	+	+	-
4	Варвара Є.	+	+	+	-
5	Софія З.	+	+	+	+
6	Ілля К.	-	+	+	-
7	Артур К.	+	+	-	-
8	Ольга К.	+	-	+	-
9	Дмитро К.	+	+	+	-
10	Давид О.	+	+	+	+
11	Тимофій О.	+	+	+	-
12	Святослав П.	+	+	+	-
13	Анастасія Р.	+	+	+	-
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+
15	Нікіта Ш.	+	-	-	-

Таблиця 2.1.2.

**Особливості сприймання кольорів
(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	Вибір кольору за наочним взірцем	Розташування кольорів за наочним взірцем	Вибір кольору при називанні його дорослим	Самостійне називання кольору
1	Євгеній Б.	+	-	-	-
2	Ярослава В.	+	+	-	-
3	Андрій Г.	+	+	+	-
4	Олександра Г.	+	+	+	-
5	Тимофій Д.	+	-	-	-
6	Софія К.	+	+	+	-
7	Нікіта К.	+	-	-	-
8	Марія М.	+	+	+	-
9	Михайло М.	+	+	-	-
10	Софія Н.	+	+	+	-
11	Михайло П.	+	+	+	+
12	Нікіта П.	+	-	-	-
13	Дмитро С.	+	+	+	+
14	Марія С.	+	-	-	-
15	Єва Ш.	+	+	+	-
16	Олександр Ш.	+	+	-	-

Таблиця 2.1.3.

**Особливості сприймання кольорів
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	Вибір кольору за наочним взірцем	Розташування кольорів за наочним взірцем	Вибір кольору при називанні його дорослим	Самостійне називання кольору
1	Аліса Б.	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	-	+
3	Аліна Д.	+	+	+	
4	Варвара Є.	+	+	-	-
5	Софія З.	+	+	-	-
6	Ілля К.	+	-	-	-
7	Артур К.	+	+	-	-
8	Ольга К.	+	+	+	-
9	Дмитро К.	+	+	-	-
10	Давид О.	+	+	-	-
11	Тимофій О.	+	+	-	-
12	Святослав П.	+	+	-	-
13	Анастасія Р.	+	+	-	-
14	Вероніка Ч.	+	+	-	-
15	Нікіта Ш.	+	-	-	-

Таблиця 2.1.4.

**Особливості сприймання кольорів
(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	Респондент	Вибір кольору за наочним взірцем	Розташування кольорів за наочним взірцем	Вибір кольору при називанні його дорослим	Самостійне називання кольору
1	Євгеній Б.	+	+	-	-
2	Ярослава В.	+	+	-	-
3	Андрій Г.	+	+	+	-
4	Олександра Г.	+	+	+	-
5	Тимофій Д.	+	+	-	-
6	Софія К.	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	-	-
8	Марія М.	+	+	-	-
9	Михайло М.	+	+	+	-
10	Софія Н.	+	+	-	-
11	Михайло П.	+	+	+	+
12	Нікіта П.	+	-	-	-
13	Дмитро С.	+	+	+	+
14	Марія С.	+	-	-	-
15	Єва Ш.	+	+	+	+
16	Олександр Ш.	+	-	-	-

Додаток Б
Таблиця 2.2.1.

**Просторові уявлення у дітей
(до експерименту)
експериментальна група**

№	ПІБ	Орієнтуван ня на власному тілі	Орієнтуван ня відносно себе	Орієнтуван ня відносно предмету
1	Аліса Б.	+	+	-
2	Денис В.	-	+	-
3	Аліна Д.	+	-	-
4	Варвара Є.	+	+	+
5	Софія З.	+	-	-
6	Ілля К.	+	-	+
7	Артур К.	-	+	-
8	Ольга К.	+	+	-
9	Дмитро К.	-	-	+
10	Давид О.	+	+	-
11	Тимофій О.	+	+	-
12	Святослав П.	-	-	-
13	Анастасія Р.	+	-	+
14	Вероніка Ч.	+	-	-
15	Нікіта Ш.	-	-	-

Таблиця 2.2.2.

**Просторові уявлення у дітей
(до експерименту)
контрольна група**

№	ПІБ	Орієнтуван ня на власному тілі	Орієнтуван ня відносно себе	Орієнтуван ня відносно предмету
1	Євгеній Б.	+	-	-
2	Ярослава В.	+	+	-
3	Андрій Г.	+	+	-
4	Олександра Г.	+	+	+
5	Тимофій Д.	-	-	-
6	Софія К.	+	-	-
7	Нікіта К.	-	-	-
8	Марія М.	+	+	-
9	Михайло М.	-	-	+
10	Софія Н.	+	-	-
11	Михайло П.	+	+	-
12	Нікіта П.	-	-	-
13	Дмитро С.	+	+	-
14	Марія С.	+	+	+
15	Єва Ш.	+	-	-
16	Олександр Ш.	-	+	-

Таблиця 2.2.3.

**Просторові уявлення у дітей
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	ПІБ	Орієнтуван ня на власному тілі	Орієнтуван ня відносно себе	Орієнтуван ня відносно предмету
1	Аліса Б.	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+
3	Аліна Д.	+	+	+
4	Варвара Є.	+	+	+
5	Софія З.	+	+	+
6	Ілля К.	+	+	+
7	Артур К.	+	+	+
8	Ольга К.	+	+	+
9	Дмитро К.	+	-	-
10	Давид О.	+	+	+
11	Тимофій О.	+	+	+
12	Святослав П.	+	-	-
13	Анастасія Р.	+	+	+
14	Вероніка Ч.	+	-	-
15	Нікіта Ш.	+	-	-

Таблиця 2.2.4.

**Просторові уявлення у дітей
(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	ПІБ	Орієнтуван ня на власному тілі	Орієнтуван ня відносно себе	Орієнтуван ня відносно предмету
1	Євгеній Б.	+	+	+
2	Ярослава В.	+	+	+
3	Андрій Г.	+	+	+
4	Олександра Г.	+	+	+
5	Тимофій Д.	+	+	+
6	Софія К.	+	+	+
7	Нікіта К.	+	-	-
8	Марія М.	+	+	+
9	Михайло М.			
10	Софія Н.	+	+	+
11	Михайло П.	+	+	+
12	Нікіта П.	+	-	-
13	Дмитро С.	+	+	+
14	Марія С.	+	+	+
15	Єва Ш.	+	-	-
16	Олександр Ш.	+	-	-

Додаток В*Таблиця 2.3.1.***Визначення просторового розташування рівновіддалених предметів****(до експерименту)****експериментальна група**

№	ПІБ	Орієнтування серед близько розташованих предметів	Орієнтування у груповій кімнаті
1	Аліса Б.	+	-
2	Денис В.	-	+
3	Аліна Д.	-	-
4	Варвара Є.	-	-
5	Софія З.	-	-
6	Ілля К.	-	+
7	Артур К.	-	-
8	Ольга К.	-	-
9	Дмитро К.	-	+
10	Давид О.	+	-
11	Тимофій О.	-	-
12	Святослав П.	-	-
13	Анастасія Р.	-	-
14	Вероніка Ч.	-	-
	Нікіта Ш.	-	-

Таблиця 2.3.2.

**Визначення просторового розташування рівновіддалених предметів
(до експерименту)
контрольна група**

№	ПІБ	Орієнтування серед близько розташованих предметів	Орієнтування у груповій кімнаті
1	Євгеній Б.	+	-
2	Ярослава В.	-	+
3	Андрій Г.	-	-
4	Олександра Г.	-	-
5	Тимофій Д.	-	-
6	Софія К.	-	-
7	Нікіта К.	-	-
8	Марія М.	-	-
9	Михайло М.	-	-
10	Софія Н.	+	-
11	Михайло П.	-	-
12	Нікіта П.	-	-
13	Дмитро С.	-	-
14	Марія С.	-	+
15	Єва Ш.	-	-
16	Олександр Ш.	-	-

Таблиця 2.3.3.

**Визначення просторового розташування рівновіддалених предметів
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	ПІБ	Орієнтування серед близько розташованих предметів	Орієнтування у груповій кімнаті
1	Аліса Б.	+	+
2	Денис В.	+	+
3	Аліна Д.	+	+
4	Варвара Є.	+	+
5	Софія З.	+	+
6	Ілля К.	+	+
7	Артур К.	+	+
8	Ольга К.	+	+
9	Дмитро К.	+	+
10	Давид О.	+	+
11	Тимофій О.	-	-
12	Святослав П.	+	+
13	Анастасія Р.	+	+
14	Вероніка Ч.	+	+
15	Нікіта Ш.	-	+

Таблиця 2.3.4.

Визначення просторового розташування рівновіддалених предметів
(контрольний зріз знань)
контрольна група

№	ПІБ	Орієнтування серед близько розташованих предметів	Орієнтування у груповій кімнаті
1	Євгеній Б.	+	+
2	Ярослава В.	+	+
3	Андрій Г.	+	+
4	Олександра Г.	+	+
5	Тимофій Д.	-	+
6	Софія К.	+	+
7	Нікіта К.	-	-
8	Марія М.	+	+
9	Михайло М.	+	+
10	Софія Н.	+	+
11	Михайло П.	+	+
12	Нікіта П.	+	+
13	Дмитро С.	-	-
14	Марія С.	+	+
15	Єва Ш.	+	+
16	Олександр Ш.	-	-

Зведена таблиця результатів дослідження за тестом «Шуми»
(до експерименту)
експериментальна група

№	Респондент	Плач дитини	Шурхіт газети	Звуки води, що капає з крана	Квакання жаби
1	Аліса Б.	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	+
3	Аліна Д.	+	+	+	+
4	Варвара Є.	+	+	+	+
5	Софія З.	+	+	+	+
6	Ілля К.	+	-	+	+
7	Артур К.	+	+	+	+
8	Ольга К.	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	+	+
10	Давид О.	+	+	+	+
11	Тимофій О.	+	-	+	+
12	Святослав П.	+	+	+	+
13	Анастасія Р.	+	+	+	+
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+
15	Нікіта Ш.	+	+	+	+

Таблиця 2.4.2.

Зведена таблиця результатів дослідження за тестом «Шуми»

**(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	Плач дитини	Шурхіт газети	Звуки води, що капає з крана	Квакання жаби
1	Євгеній Б.	+	+	+	+
2	Ярослава В.	+	-	+	+
3	Андрій Г.	+	+	+	+
4	Олександра Г.	+	+	+	+
5	Тимофій Д.	+	+	+	+
6	Софія К.	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	+	+
8	Марія М.	+	+	+	+
9	Михайло М.	+	-	+	+
10	Софія Н.	+	+	+	+
11	Михайло П.	+	+	+	+
12	Нікіта П.	+	+	+	+
13	Дмитро С.	+	+	+	+
14	Марія С.	+	+	+	+
15	Єва Ш.	+	+	+	+
16	Олександр Ш.	+	+	+	+

Таблиця 2.4.3.

Зведена таблиця результатів дослідження за тестом «Шуми»

**(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	Плач дитини	Шурхіт газети	Звуки води, що капає з крана	Квакання жаби
1	Аліса Б.	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	+
3	Аліна Д.	+	+	+	+
4	Варвара Є.	+	+	+	+
5	Софія З.	+	+	+	+
6	Ілля К.	+	-	+	+
7	Артур К.	+	+	+	+
8	Ольга К.	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	+	+
10	Давид О.	+	+	+	+
11	Тимофій О.	+	+	+	+
12	Святослав П.	+	+	+	+
13	Анастасія Р.	+	+	+	+
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+
15	Нікіта Ш.	+	+	+	+

Таблиця 2.4.4.

Зведена таблиця результатів дослідження за тестом «Шуми»

**(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	Респондент	Плач дитини	Шурхіт газети	Звуки води, що капає з крана	Квакання жаби
1	Євгеній Б.	+	+	+	+
2	Ярослава В.	+	+	+	+
3	Андрій Г.	+	+	+	+
4	Олександра Г.	+	+	+	+
5	Тимофій Д.	+	+	+	+
6	Софія К.	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	+	+
8	Марія М.	+	+	+	+
9	Михайло М.	+	-	+	+
10	Софія Н.	+	+	+	+
11	Михайло П.	+	+	+	+
12	Нікіта П.	+	+	+	+
13	Дмитро С.	+	+	+	+
14	Марія С.	+	+	+	+
15	Єва Ш.	+	+	+	+
16	Олександр Ш.	+	+	+	+

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Вгадай за звуком»
(до експерименту)
експериментальна група**

№	Респондент	дерево	скло	метал	пластик	гума
1	Аліса Б.	+	+	+	+	-
2	Денис В.	-	+	+	-	-
3	Аліна Д.	+	+	-	-	-
4	Варвара Є.	+	+	+	+	+
5	Софія З.	+	+	+	-	+
6	Ілля К.	+	+	+	+	+
7	Артур К.	+	+	-	-	-
8	Ольга К.	+	+	+	-	+
9	Дмитро К.	+	+	-	-	-
10	Давид О.	+	+	+	-	+
11	Тимофій О.	+	+	-	-	-
12	Святослав П.	+	+	-	-	-
13	Анастасія Р.	+	+	+	-	+
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+	-
15	Нікіта Ш.	+	-	-	-	-

Таблиця 2.5.2.

Зведена таблиця результатів дослідження за методикою

**«Вгадай за звуком»
(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	дерево	скло	метал	пластик	гума
1	Євгеній Б.	+	+	+	+	-
2	Ярослава В.	+	+	+	-	+
3	Андрій Г.	+	+	+	-	+
4	Олександра Г.	-	+	+	-	-
5	Тимофій Д.	+	-	+	-	-
6	Софія К.	+	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	+	-	-
8	Марія М.	+	+	+	-	+
9	Михайло М.	-	+	+	-	-
10	Софія Н.	+	+	+	-	+
11	Михайло П.	+	-	-	-	-
12	Нікіта П.	-	+	+	-	-
13	Дмитро С.	-	+	+	-	-
14	Марія С.	+	+	+	+	-
15	Єва Ш.	+	+	-	-	-
16	Олександр Ш.	-	+	+	-	-

Таблиця 2.5.3.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Вгадай за звуком»
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	дерево	скло	метал	пластик	гума
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	-	-
3	Аліна Д.	+	+	-	-	-
4	Варвара Є.	+	+	+	+	+
5	Софія З.	+	+	+	-	+
6	Ілля К.	+	+	+	+	+
7	Артур К.	+	+	+	-	-
8	Ольга К.	+	+	+	-	+
9	Дмитро К.	+	+	+	-	-
10	Давид О.	+	+	+	-	+
11	Тимофій О.	+	+	+	-	-
12	Святослав П.	+	+	+	-	-
13	Анастасія Р.	+	+	+	-	+
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+	-
15	Нікіта Ш.	+	-	-	-	-

Таблиця 2.5.4.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Вгадай за звуком»
(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	Респондент	дерево	скло	метал	пластик	гума
1	Євгеній Б.	+	+	+	+	-
2	Ярослава В.	+	+	+	-	+
3	Андрій Г.	+	+	+	-	+
4	Олександра Г.	-	+	+	+	-
5	Тимофій Д.	+	+	+	-	-
6	Софія К.	+	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	+	-	-
8	Марія М.	+	+	+	-	+
9	Михайло М.	-	+	+	+	-
10	Софія Н.	+	+	+	-	+
11	Михайло П.	+	-	-	-	-
12	Нікіта П.	-	+	+	-	-
13	Дмитро С.	+	+	+	-	-
14	Марія С.	+	+	+	+	-
15	Єва Ш.	+	+	+	-	-
16	Олександр Ш.	+	+	+	-	-

Додаток Е

Таблиця 2.6.1.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Відгадай на дотик»
(до експерименту)
експериментальна група**

№	Респондент	дерево	метал	тканина	папір	гума	пластмаса	скло	солома	камінь	глина
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-
3	Аліна Д.	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
4	Варвара Є.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
5	Софія З.	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-
6	Ілля К.	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
7	Артур К.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
8	Ольга К.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
10	Давид О.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
11	Тимофій О.	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-
12	Святослав П.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
13	Анастасія Р.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
15	Нікіта Ш.	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-

Таблиця 2.6.2.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Відгадай на дотик»
(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	дерево	метал	тканина	папір	гума	пластмаса	скло	солома	камінь	глина
1	Євгеній Б.	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-
2	Ярослава В.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
3	Андрій Г.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
4	Олександра Г	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-
5	Тимофій Д.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
6	Софія К.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
8	Марія М.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-
9	Михайло М.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
10	Софія Н.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
11	Михайло П.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
12	Нікіта П.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
13	Дмитро С.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
14	Марія С.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
15	Єва ІІІ.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
16	Олександр ІІІ	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-

Таблиця 2.6.3.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Відгадай на дотик»
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	дерево	метал	тканина	папір	гума	пластмаса	скло	солома	камінь	глина
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-
3	Аліна Д.	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
4	Варвара Є.	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-
5	Софія З.	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-
6	Ілля К.	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
7	Артур К.	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-
8	Ольга К.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
10	Давид О.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
11	Тимофій О.	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-
12	Святослав П.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
13	Анастасія Р.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
15	Нікіта Ш.	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-

Таблиця 2.6.4.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Відгадай на дотик»
(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	Респондент	дерево	метал	тканина	папір	гума	пластмаса	скло	солома	камінь	глина
1	Євгеній Б.	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-
2	Ярослава В.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
3	Андрій Г.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
4	Олександра Г	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-
5	Тимофій Д.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
6	Софія К.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
8	Марія М.	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-
9	Михайло М.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
10	Софія Н.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
11	Михайло П.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
12	Нікіта П.	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
13	Дмитро С.	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-
14	Марія С.	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
15	Єва ІІІ.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
16	Олександр ІІІ	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-

Додаток Є

Таблиця 2.7.1.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Упізнай на смак»
(до експерименту)
експериментальна група**

№	Респондент	яблуко	банан	лимон	грейфрукт	апельсин	морква	Солоний огірок	цибуля	помідор	капуста
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+
3	Аліна Д.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
4	Варвара Є.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
5	Софія З.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
6	Ілля К.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
7	Артур К.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
8	Ольга К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
10	Давид О.	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
11	Тимофій О.	-	+	+	-	+	+	+	-	-	+
12	Святослав П.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
13	Анастасія Р.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
14	Вероніка Ч.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
15	Нікіта Ш.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+

Таблиця 2.7.2.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Упізнай на смак»
(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	яблуко	банан	лимон	грейфрукт	апельсин	морква	Солоний огірок	цибуля	помідор	капуста
1	Євгеній Б.	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
2	Ярослава В.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
3	Андрій Г.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
4	Олександра Г	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
5	Тимофій Д.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
6	Софія К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
8	Марія М.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
9	Михайло М.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
10	Софія Н.	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
11	Михайло П.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
12	Нікіта П.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
13	Дмитро С.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
14	Марія С.	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
15	Єва Ш.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
16	Олександр Ш	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+

Таблиця 2.7.3.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Упізнай на смак»
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	яблуко	банан	лимон	грейфрукт	апельсин	морква	Солоний огірок	цибуля	помідор	капуста
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
3	Аліна Д.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
4	Варвара Є.	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+
5	Софія З.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
6	Ілля К.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
7	Артур К.	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+
8	Ольга К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
10	Давид О.	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
11	Тимофій О.	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+
12	Святослав П.	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+
13	Анастасія Р.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
14	Вероніка Ч.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
15	Нікіта Ш.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+

Таблиця 2.7.4.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Упізнай на смак»
(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	Респондент	яблуко	банан	лимон	грейфрукт	апельсин	морква	Солоний огірок	цибуля	помідор	капуста
1	Євгеній Б.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Ярослава В.	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
3	Андрій Г.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
4	Олександра Г	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
5	Тимофій Д.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
6	Софія К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
8	Марія М.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
9	Михайло М.	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+
10	Софія Н.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
11	Михайло П.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
12	Нікіта П.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
13	Дмитро С.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+
14	Марія С.	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
15	Єва Ш.	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
16	Олександр Ш	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+

Додаток Ж*Таблиця 2.8.1.*

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Понюхай і назви»
(до експерименту)
експериментальна група**

№	Респондент	огірок	кріп	цибуля	апельсин	хвоя
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	+	-
3	Аліна Д.	+	+	+	+	+
4	Варвара Є.	+	+	+	+	+
5	Софія З.	+	+	+	+	+
6	Ілля К.	+	-	+	+	+
7	Артур К.	+	+	+	+	-
8	Ольга К.	+	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	+	+	-
10	Давид О.	+	+	+	+	+
11	Тимофій О.	+	-	+	+	-
12	Святослав П.	+	-	+	+	-
13	Анастасія Р.	+	-	+	+	+
14	Вероніка Ч.	+	-	+	+	+
15	Нікіта Ш.	+	-	+	+	-

Таблиця 2.8.2.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Понюхай і назви»
(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	огірок	кріп	цибуля	апельсин	хвоя
1	Євгеній Б.	+	+	+	+	+
2	Ярослава В.	+	+	+	+	-
3	Андрій Г.	+	-	+	+	+
4	Олександра Г.	+	+	+	+	+
5	Тимофій Д.	+	-	+	+	+
6	Софія К.	+	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	-	+	+	+
8	Марія М.	+	+	+	+	+
9	Михайло М.	+	-	+	+	-
10	Софія Н.	+	+	+	+	+
11	Михайло П.	+	-	+	+	+
12	Нікіта П.	+	+	+	+	-
13	Дмитро С.	+	-	+	+	+
14	Марія С.	+	+	+	+	+
15	Єва Ш.	+	+	+	+	+
16	Олександр Ш.	+	-	+	+	-

Таблиця 2.8.3.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Понюхай і назви»
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	огірок	кріп	цибуля	апельсин	хвоя
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+
2	Денис В.	+	+	+	+	+
3	Аліна Д.	+	+	+	+	+
4	Варвара Є.	+	+	+	+	+
5	Софія З.	+	+	+	+	+
6	Ілля К.	+	-	+	+	+
7	Артур К.	+	+	+	+	-
8	Ольга К.	+	+	+	+	+
9	Дмитро К.	+	+	+	+	-
10	Давид О.	+	+	+	+	+
11	Тимофій О.	+	+	+	+	-
12	Святослав П.	+	-	+	+	-
13	Анастасія Р.	+	-	+	+	+
14	Вероніка Ч.	+	+	+	+	+
15	Нікіта Ш.	+	-	+	+	-

Таблиця 2.8.4.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Понюхай і назви»
(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	Респондент	огірок	кріп	цибуля	апельсин	хвоя
1	Євгеній Б.	+	+	+	+	+
2	Ярослава В.	+	+	+	+	-
3	Андрій Г.	+	+	+	+	+
4	Олександра Г.	+	+	+	+	+
5	Тимофій Д.	+	-	+	+	+
6	Софія К.	+	+	+	+	+
7	Нікіта К.	+	-	+	+	+
8	Марія М.	+	+	+	+	+
9	Михайло М.	+	+	+	+	-
10	Софія Н.	+	+	+	+	+
11	Михайло П.	+	-	+	+	+
12	Нікіта П.	+	+	+	+	-
13	Дмитро С.	+	-	+	+	+
14	Марія С.	+	+	+	+	+
15	Єва Ш.	+	+	+	+	+
16	Олександр Ш.	+	-	+	+	+

Додаток 3

Таблиця 2.9.1.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Визнач форму кожної фігури»
(до експерименту)
експериментальна група**

№	Респондент	кружечок	квадрат	трикутник	циліндр	прямокутник	ромб	багатокутник	конус	овал	п'ятикутник
1	Аліса Б.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
2	Денис В.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
3	Аліна Д.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
4	Варвара Є.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
5	Софія З.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
6	Ілля К.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
7	Артур К.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
8	Ольга К.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
9	Дмитро К.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
10	Давид О.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
11	Тимофій О.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
12	Святослав П.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
13	Анастасія Р.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
14	Вероніка Ч.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
15	Нікіта Ш.	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця 2.9.2.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Визнач форму кожної фігури»
(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	кружечок	квадрат	трикутник	циліндр	прямокутник	ромб	багатокутник	конус	овал	п'ятикутник
1	Євгеній Б.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
2	Ярослава В.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
3	Андрій Г.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
4	Олександра Г.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
5	Тимофій Д.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
6	Софія К.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
7	Нікіта К.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
8	Марія М.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
9	Михайло М	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
10	Софія Н.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
11	Михайло П.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
12	Нікіта П.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
13	Дмитро С.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
14	Марія С.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
15	Єва Ш.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
16	Олександр Ш.	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця 2.9.3.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Визнач форму кожної фігури»
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	кружечок	квадрат	трикутник	циліндр	прямокутник	ромб	багатокутник	конус	овал	п'ятикутник
1	Аліса Б.	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
2	Денис В.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	-
3	Аліна Д.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
4	Варвара Є.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
5	Софія З.	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
6	Ілля К.	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-
7	Артур К.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
8	Ольга К.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	-
9	Дмитро К.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	-
10	Давид О.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
11	Тимофій О	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
12	Святослав П.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
13	Анастасія Р.	+	+	+	-	+	+	+	-	+	-
14	Вероніка Ч.	+	+	+	-	+	+	-	-	+	-
15	Нікіта Ш.	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-

[illegible]

Додаток И

Таблиця 2.10.1.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Складання піраміди»
(до експерименту)
експериментальна група**

№	Респондент	виконано	не виконано
1	Аліса Б.	+	
2	Денис В.	+	
3	Аліна Д.	+	
4	Варвара Є.	+	
5	Софія З.	+	
6	Ілля К.	+	
7	Артур К.	+	
8	Ольга К.	+	
9	Дмитро К.	+	
10	Давид О.	+	
11	Тимофій О.		-
12	Святослав П.		-
13	Анастасія Р.	+	
14	Вероніка Ч.	+	
15	Нікіта Ш.		-

Таблиця 2.10.2.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Складання піраміди»
(до експерименту)
контрольна група**

№	Респондент	виконано	не виконано
1	Євгеній Б.	+	
2	Ярослава В.	+	
3	Андрій Г.	+	
4	Олександра Г.	+	
5	Тимофій Д.	+	
6	Софія К.	+	
7	Нікіта К.	+	
8	Марія М.	+	
9	Михайло М.	+	
10	Софія Н.	+	
11	Михайло П.		-
12	Нікіта П.	+	
13	Дмитро С.		-
14	Марія С.	+	
15	Єва Ш.	+	
16	Олександр Ш.	+	

Таблиця 2.10.3.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Складання піраміди»
(контрольний зріз знань)
експериментальна група**

№	Респондент	виконано	не виконано
1	Аліса Б.	+	
2	Денис В.	+	
3	Аліна Д.	+	
4	Варвара Є.	+	
5	Софія З.	+	
6	Ілля К.	+	
7	Артур К.	+	
8	Ольга К.	+	
9	Дмитро К.	+	
10	Давид О.	+	
11	Тимофій О.	+	
12	Святослав П.	+	
13	Анастасія Р.	+	
14	Вероніка Ч.	+	
15	Нікіта Ш.	+	

Таблиця 2.10.4.

**Зведена таблиця результатів дослідження за методикою
«Складання піраміди»
(контрольний зріз знань)
контрольна група**

№	Респондент	виконано	не виконано
1	Євгеній Б.	+	
2	Ярослава В.	+	
3	Андрій Г.	+	
4	Олександра Г.	+	
5	Тимофій Д.	+	
6	Софія К.	+	
7	Нікіта К.	+	
8	Марія М.	+	
9	Михайло М.	+	
10	Софія Н.	+	
11	Михайло П.	+	
12	Нікіта П.	+	
13	Дмитро С.	+	
14	Марія С.	+	
15	Єва Ш.	+	
16	Олександр Ш.		-